

KUR'ÂN'DA HASET KAVRAMI

Mehmet Emin YURT*

Öz

Yüce Allah'ın imtihan maksadıyla, kullarına bahşettiği nimetlerin, ikram ve ihsanların yok olmasını arzu etmek şeklinde tezahür eden “haset” duygusu, tehlikeli ve son derece zararlı manevî bir hastalıktır. Bu duygu, sadece kalpte beslendiği sürece, onu besleyeni adeta harap eden ve onun sevaplarını yakıp yok eden bir ateş gibidir. Açığa vurulup fiiliyata döküldüğünde ise, ferdi ve içtimai ölçekte pek çok münakaşa, çekişme ve çatışmanın besleyici ana faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu duygunun kaynağını ve sebeplerini bilmek, onu tedavi etmek için son derece önem arz etmektedir. Hasedin muhtemel zararlarının bertaraf edilmesi, ferdi ve içtimai sahada meydana gelen pek çok problemin çözümüne de ciddi katkı sağlayacaktır. Bu maksatla haset kavramı üzerinde çalışma yapmak faydalı olacaktır. Çalışmamızda öncelikle haset kavramının lügat ve terim manalarını açıkladıktan sonra, söz konusu kavramla karıştırılabilen gıpta, temennî, gayret (kıskançlık) ve münâfese gibi kavramlar üzerinde durulacaktır. Ayrıca hasedin kaynağı, sebepleri, mertebeleri, zararları ve hasetçinin zararından korunma yolları gibi haset kavramıyla alakalı temel konular ele alıp incelenecektir.

Anahtar kelimeler: *Kur'ân, Haset, Gıpta, Temenni, Münâfese, Gayret.*

THE CONCEPT OF ENVY (HASET) IN THE QUR'AN

Abstract

The feelings of “envy” which means to want to disappear the blessings that Allah Almighty has given to people for the purpose of examination is very dangerous and extremely harmful spiritual disease. This feeling is just like a fire that almost destroys the person who feeds him and consumes his reward as long as it is fed to the heart. When this feeling is shown and actually applied, it stands out as the main nurturing reason for the many disputes, rivalries and conflicts at the individual and social scale. Knowing the source and reason of this feeling is of the utmost importance in treating it. The elimination of the possible damage of the feelings of envy will contribute to the solution of many problems that take place at the individual and social scale. For this purpose, we have think it would be useful to work on the concept of envy. In our work, we will examine the concept of envy dictionary and terminology, then we will emphasize concepts such as “desire (gıpta), covet, aspire and jealousy” that are related to it and sometimes mixed with it. We will also examine the basic issues related to the concept of envy, its origin, causes and damages, and the ways of protecting from the harm of envious.

Key words: *Qur'an, Envy, Desire (Gıpta), Covet, Aspire, Jealousy.*

Makale Gönderim Tarihi: 01.03.2018, Kabul Tarihi: 27.07.2018

Doi: 10.26791/sarkiat.399931

* Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniv. İlahiyat Fak. Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı. neml88@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3187-2891

Giriş

Yüce Allah'ın, kullarına yaptığı ikram ve ihsanların yok olmasını istemek manasına gelen haset, adeta O'nun iradesine ve hikmetine karşı yapılmış bir itiraz şeklinde telakki edilmiştir. Haset o kadar yıkıcı bir etkiye sahiptir ki, sevgiyi nefrete, muhabbeti kine, dostluğu da düşmanlığa çevirir. Hasetçi bir insan, başkalarında çeşitli nimetlerin olduğunu görüp, kendisini de bu nimetlerin tamamından veya bir kısmından mahrum görünce kederlenir, üzülür, zihni karışır ve ruhen daralır. Sonra da o nimet ve imkânların, o insanın elinden çıkmasını, zayi olmasını arzular. Kalpte beliren ve haset olarak ifade edilen bu duygu hali şiddetle kınanmıştır. Çünkü kâinatın yaratıcısı ve yöneticisi olan Allah, bütün kullarına ikram, ihsan ve rahmet kapılarını açarken, hasetçiler ise Yüce Allah'ın bu tür ikram ve ihsanlarının, kulların elinden çıkmasını ve yok olmasını arzu ederler. Dolayısıyla, kim bunların yok olmasını isterse, adeta Yüce Allah'ın iradesine karşı çıkmış olur. Yine hasetçiler, bazen kendilerinin bu nimetlere diğer insanlardan daha layık olduklarına inanırlar. Bu tür bir niyet ve düşünce de Yüce Allah'ın tasarrufuna karşı çıkmak hükmündedir ve O'nun hikmetini ta'n etmek manası taşır. Neticede bu tür zararlı duygular, insanı küfre ve bidat karanlıklarına düşürür ve kalpteki iman nurunu söndürür. Bu açıdan haset, dinî yönden felakete neden olduğu gibi, dünyevî yönden de çatışma, münakaşa ve fitneye neden olur.¹

Hasedin temelinde derinliğine ve güçlü bir aşağılık duygusu yatmaktadır. Buna göre hasetçi, eksiklik duygusu ve kıskanılan özelliğe sahip olma yönelimi ile hareket ettiğinden, kendi çıkarını önceleyen, benliğini öne çıkarma eğiliminde olmaktadır. Bundan ötürü haset ben-merkezci ve hastalıklı bir yönelimdir. Kur'ân, başkalarını kıskanmak ve ellerinde olana sahip olmak yerine, o nesnenin veya özelliğin var edicisi olduğuna inanılan Allah'a yönelmeyi ve ondan istemeyi ve paylaşımı öngörmektedir. Nitekim inanan bireyin ruh sağlığı açısından bu davranış hem daha olumlu, hem de bu yüzden stres yaşamamasının engellenmesi bağlamında önemlidir.² Dolayısıyla haset gibi zararlı bir duygudan uzak durmak hayati önem taşımaktadır.

1. Haset Kavramının Anlam Çerçevesi

1.1. Haset: Lügat Manası

Haset kelimesi, “حسد” sülâsî fiilinin birinci baptan mastarı olup, “birinin sahip olduğu nimet veya faziletin yok olmasını temenni etmek” manasına gelir.³ Bu fiilin tef'îl babındaki mastarı olan تَحْسِيدٌ ise “birinin, başkasının elindeki nimetin, onun elinden çıkıp kendisine tahavvül etmesini istemek”;⁴ Müfâ'ale babından gelen تَحَسَدٌ fiili ise “karşılıklı olarak nimetlerin yok olmasını istemek” manasına

¹ Bkz; Râzî, Ebû Abdillâh Ebu'l-Fadl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1401/1981, X, 83-84.

² Mustafa Doğan Karacoşkun, *Kur'an Bağlamında Olumsuz Davranışlara Psikolojik Yaklaşımlar*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, Cilt: IX / 1, 2005, 99.

³ Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, Dâru'l-İlm li'l-Melâîyn, Beyrût, 1404/1984, II, 465; Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, *Tâcu'l-Arûs*, Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt, 1375/1965, VIII, 25-26.

⁴ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 25.

gelir.⁵ Ayrıca haset, “Yüce Allah tarafından birine verilmiş nimetleri çekememek” anlamında da kullanılır.⁶ “*Yoksa onlar Allah'ın lütfundan insanlara ihsan ettiği nimetlere karşı haset mi ediyorlar?*”⁷ ayetinde zikredilen “haset” bu manada kullanılmıştır. Bu kelimedenden türemiş olan حاسيد kelimesi, “haset eden” manasına gelir. Felâk Sûresi'nin “*ve haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden (sabahın Rabbine sığınırım, de!)*”⁸ ayetinde bu manada kullanılmıştır. حاسيد kelimesinin mübalağalı ism-i fâili olarak kullanılan حسود kelimesi de “çokça haset eden” manasına gelir.⁹ Haset kelimesinden türemiş olan محسدة kelimesi bozulma, fitne, fesat ve kargaşa manasında olup, مفسدة kelimesi ile aynı anlamda kullanılır.¹⁰

Görüldüğü üzere haset kelimesinin gerek fiil gerekse isim olarak bütün türevlerinde, nimet sahiplerini çekememe, onların elindeki nimet ve imkânların bir şekilde yok olmasını isteme veya o nimetlerin onların elinden çıkıp haset edenin eline geçmesini arzu etme duygularını ifade eden manalar yatmaktadır. Bütün bunlar, haset duygusunun ne denli tehlikeli olduğunu ortaya koymaya yeterlidir.

Haset kelimesi, Kur'ân'da üç yerde fiil,¹¹ bir yerde mastar¹² ve bir yerde de ism-i fâil¹³ olmak üzere beş yerde geçmektedir.

1.2. Istılah Manası

Râğıb el-İsfehânî (ö.502/1108) hasedi; “hak sahibinin elindeki nimet ve imkânların gitmesini temenni etmek ve bunun için çaba sarf etmek” şeklinde tanımlamıştır.¹⁴ Hasedin zararını ifade etmek üzere “*haset, bedeni yiyip tüketir*” denilmiştir.¹⁵ Bazılarına göre hasedin aslı şudur: “Haset edilen kişinin üzerindeki Yüce Allah'ın nimetine düşmanlık ve onun yok olmasını temenni etmektir. Hasetçi, nimetlerin düşmanıdır. Bu kötülük, hasetçinin nefsinden kaynaklanır, onun nefsinin tabiatındandır. O, bunu başkasından öğrenerek iktisap etmiş değildir. Haset, onun nefsinin kötülüğünden ve şerrinden kaynaklanmaktadır.”¹⁶ Bu da hasedin yaratılıştan gelen kötü bir huy olduğunu ortaya koymaktadır.

Hasedin, şeytanın amellerinin en güzeli, insanın amellerinin ise en çirkini olduğu söylenmiştir. Yine hasedin, ölümden başka devası olmayan bir hastalık; hasetçi veya haset edileni helak etmeden asla iyileşmeyecek bir yara; yakıtı ise, bizzat

⁵ Cevherî, *es-Sihâh*, II, 465.

⁶ Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *Esâsu'l-Belâğâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1419/1998, I, 188.

⁷ Nisâ, 54.

⁸ Felâk, 5.

⁹ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 26.

¹⁰ Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğâ*, I, 188; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 25-26.

¹¹ Nisâ, 54; Fetih, 15; Felâk, 5.

¹² Bakara, 109.

¹³ Felâk, 5.

¹⁴ İsfehânî, er-Râğıb, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, Mektebetu Mustafâ el-Bâzî, ysz., tsz., I, 154.

¹⁵ Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğâ*, I, 188.

¹⁶ İbn Kayyim, Muhammed İbn Ebî Bekr İbn Eyyüb el-Cevziyye, *Tefsîru'l-Mu'avvizeteyn*, Dâru'l-Hadîs, 60.

haset duygusunu besleyen kişi olan bir ateş olduğu söylenmiştir.¹⁷ Bu da, hasedin ne denli zararlı olduğunu açık bir şekilde beyan etmektedir. Haset, bütün mezhepler tarafından haram kabul edilmiştir.¹⁸

1.3. Hasedin Zıttı

Hasedin zıttı olarak “*nasihat*” kavramına dikkat çekilmiştir ki,¹⁹ kanaatimizce bu nokta çok önemlidir. Şöyle ki; Nasihat kelimesinin türemiş olduğu نصح fiili, öğüt vermek, ihlâslı ve samimi olmak vb. manalara gelir. Nitekim nasihat eden, birtakım söz ve davranışlarla, nasihat ettiği kişiyi bazı yanlışlardan arındırmaya gayret eder. Nasihatın terim anlamı ise, nasihat edilene yönelik olarak, nasihatçinin sözünün, aldatma ve hileden uzak bir şekilde ihlâslı olmasıdır. Nasihat, bu yönüyle hasedin zıddı olarak görülmüş ve “*kişinin, Müslüman kardeşi üzerindeki faydalı nimetin devamını istemesi*” şeklinde tanımlanmıştır.²⁰ İşte nasihat kavramının, haset kavramının zıttı olarak değerlendirilmesinin esas nedeni de budur. Nitekim hasedin özünde “nimetin yok olmasını temenni etmek” duygusu varken, nasihatın özünde ise “nimetin devamını istemek” arzusu vardır.

Bu noktada Hz. Peygamber’in (sas) “*Din nasihattir*”²¹ hadisini hatırlamakta fayda olacaktır. Nitekim din olarak İslam’ın en büyük gayesi; kişinin dünya ve ahiret faydasını, huzur ve saadetini temin etmektir. Haset kavramına bu çerçeveden bakıldığında, böylesine zararlı bir duygunun, İslam’ın en temel gayesi ile tezat teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Şeytanı da bulunduğu yüksek makamdan en düşük derekeye düşüren duygu yine kibirle beraber haset duygusudur.²² Bu da hasedin ne denli zararlı olduğunu ortaya koymaktadır.

2. Hasetle Yakın Anlamlı Kavramlar

2.1. Gıpta

Hasetle yakın bir manaya sahip olan kavramlardan birisi gıptadır. غِبْطٌ sülâsî fiilinden türeyen “gıpta” kelimesi, “kişinin başkasında bulunan bir nimetin yok olmasını istemeksizin, aynı nimete kendisinin de sahip olmasını istemesi” anlamına gelir.²³ Bu açıdan “Mümin gıpta eder, münafık ise haset eder” denilmiştir.²⁴

Bununla birlikte gıptanın da zararlı olduğu, fakat haset kadar tehlikeli olmadığı söylenmiştir. Nitekim Hz. Peygamber’e (sas) gıptanın zararlı olup olmadığı sorulmuş, onun da “ağacın dallarına vurup yapraklarını dökecek kadar zarar vereceği” şeklinde bir teşbihte bulunduğu rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber’in (sas) bu teşbihi hakkında, İbn-i Sikkât (ö. 244/858) şu açıklamaları yapmaktadır: “Gıpta, birinde olan nimetin, onun elinden zayi olmasını istemeksizin, aynısına

¹⁷ Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu Istilahâti'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, Mektebetu Lübnân, Beyrût, 1996, I, 665-666.

¹⁸ Tehânevî, *Keşşâfu Istilahât*, I, 665-666.

¹⁹ Tehânevî, *Keşşâfu Istilahât*, I, 665-666.

²⁰ Tehânevî, *Keşşâfu Istilahât*, II, 1701.

²¹ Muhammed b. İsmail, el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru İbn Hazm, Kâhire, 2008/1429, Kitâbu'l-Îmân, 42; Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *Sahîhu'l-Müslim*, Dâru İbn Hazm, Kâhire, 2008/1429, Kitâbu'l-Îmân, 23.

²² Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, III, 184.

²³ Cevherî, *es-Sihâh*, III, 1146; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, VIII, 25, XIX, 502-503.

²⁴ İsfehânî, *el-Müfredât*, I, 154.

sahip olmayı arzulamaktır. Hz. Peygamber'in (sas) bu duyguyu; "ağacın dallarına vurup yapraklarını dökecek kadar zarar vermek" şeklindeki benzetmesinin sebebi ise, gıptanın haset kadar zararlı olmadığını beyan etmek istemesidir."²⁵

Haset ile gıpta kavramları arasındaki farkın ortaya konulması açısından bu iki kelimenin kökenleri, yukarıdaki rivayet esas alınarak karşılaştırılmıştır. Buna göre gıptanın verdiği zarar الحَبْطُ kelimesinin ifade ettiği zarar kadardır ki الحَبْطُ kelimesinin manası "ağacın köküne ve dallarına zarar vermeksizin yapraklarına vurup dökmek" manasına gelir. Buna göre gıptanın aslı, "vurmak, dokunmak vs." gibi manalara gelen الجَسُّ kelimesinden; hasedin aslı ise, "bir şeyin kabuğunu soyamak" manasına gelen القَشْرُ kelimesinden gelir. Bir ağacın kabuğu soyulduğunda o ağaç kuruyacaktır. Fakat ağacın yaprakları döküldüğünde, o ağaç yine zarar görür, ancak kurumaz. Buradan yola çıkılarak, gıptanın sevapların azalmasına yol açtığı, hasedin ise sevapları yok ettiği ifade edilmiştir.²⁶

2.2. Temennî

Temennî, herhangi bir arzunun gerçekleşmesini kalpte tasavvur etmektir. Bu da, bazen tahmin ve zandan bazen de gerçek bir nedenden kaynaklanabilir. İsfehânî, temennilerin çoğunun, herhangi bir hakikate dayanmayan tasavvur ve varsayımlardan meydana geldiğini ifade etmekte ve "Yoksa insanoğlu kurduğu her hülyaya, içinden geçen her şeye nail olur mu sanıyor?"²⁷ ayetini buna delil olarak getirmektedir.²⁸ Temenni, "gelecek ile alakalı bir çeşit istekte bulunmak" şeklinde de tanımlanmıştır. Geçmiş ile alakalı istekler ise telehhüf (التَّأَهُف) olarak isimlendirilir.²⁹

Fahrüddîn er-Râzî (ö.606/1210) temenniye, "olmayacağı bilinen veya zannedilen bir şeyi istemekten ibaret" olarak tanımlamaktadır. Râzî, temenniye bu şekilde tanımladıktan sonra, temenni ve hasetle alakalı hususlar üzerinde bazı değerlendirmeler yapmakta ve başkasındaki nimetlerin yok olmasını arzulamak şeklinde edilen temennilerin bizatihi "haset" olacağını vurgulamaktadır. Bununla birlikte, başkasındaki nimetlerin yok olmasını arzu etmeksizin, aynı nimetlere sahip olmayı temenni etmek ise yine sakıncalıdır. Nitekim birisi için hayırlı olan bir nimet, o nimeti elde etmeyi temenni eden başka birinin helak olmasına sebep olabilir. Dolayısıyla her zaman Yüce Allah'ın fazlı ve inayeti temenni edilmelidir.³⁰

Kurtubî'ye (ö.671/1273) göre, tıpkı geçmişe taalluk eden pişmanlık, üzüntü ve özlem duyguları gibi, temenni de insan iradesinin geleceğe taalluk eden bir çeşididir. Bu nedenle Yüce Allah kullarını bu tür temennilerden sakındırmıştır.³¹ Çünkü bu tür bir temennide dünyaya bağlanmak ve ahireti unutarak gafflet içinde yaşamak tehlikesi bulunmaktadır. Bununla birlikte hayırlı işlerde, iyilik yapmada

²⁵ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XIX, 503.

²⁶ Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XIX, 503-504.

²⁷ Necm, 24.

²⁸ İsfehânî, *el-Müfredât*, II, 615.

²⁹ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru 'Âlemi'l-Kutub, Riyâd, 1423/2003, V, 162.

³⁰ Bkz; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, X, 82-84.

³¹ Nisa, 32: "Bir de Allahın kiminize kiminizden daha fazla verdiği şeyleri temenni etmeyin."

veya bunlara teşvik etme sadedinde yapılan temennilerde herhangi bir sakınca yoktur. Nitekim Hz. Peygamber (sas), amcası Ebû Tâlib'in iman etmesini çokça temenni ettiği gibi, Ebû Leheb, Ebû Cehil gibi Kureyş'in ileri gelen müşriklerinin de iman etmelerini çokça temenni etmiştir. Kurtubî, meseleyi bu zaviyeden ele alarak, haset ve karşılıklı öfkeye sebep olmayan ve tamamen hayra ve hidayete dönük olarak yapılan temennilerde herhangi bir sakıncanın olmadığına dikkat çekmektedir.³²

2.3. Gayret (Kıskançlık)

Arapçada “gayret” olarak ifade edilen kıskançlık; kişinin, kendisine ait herhangi özel bir şeyde, kendisine karşı bir rakip veya ortak çıkmasından dolayı kalbinin değişmesi ve öfkesinin kabarmasıdır.³³ Türkçede kıskançlık kavramıyla ifade edilen bu duygunun Arapçadaki karşılığı “عَبِيَّةٌ” kelimesidir. Bu kelime “على” harf-i ceriyle kullanıldığı zaman “kişinin hanımını kıskanması” manasına gelir.³⁴ Haset duygusunun aksine, gayret (kıskançlık) kötü görülmemiş ve kınanmamıştır. Aksine, övgüye layık bir haslet olarak değerlendirilmiştir.

Sa'd b. Ubâde'nin eşine olan kıskançlığını anlatması üzerine Hz. Peygamber (sas), “*Sa'd'ın kıskançlığına şaşıyor musunuz? Ben ondan, Allah da benden daha kıskançtır*”³⁵ buyurmuştur. Yine başka bir hadislerinde, kıskançlık duygusunun müminlerde fitrî bir realite olduğunu şöyle ifade eder; “*Allah kıskançtır. Mümin de kıskançtır. Allah'ın kıskanması, müminin, Allah'ın haram ettiği şeyi yapmasıdır.*”³⁶ Yine Hz. Peygamber (sas), Allah'ın kıskançlığı ile alakalı olarak şunu beyan etmiştir; “*Allah'tan daha kıskanç olan yoktur. Bu sebeptendir ki fevâhişin/çirkin şeylerin açığını da gizlisini de haram kıldı.*”³⁷ Burada Allah'ın kıskançlığından maksat, kullarının fuhşiyata/çirkinliklere düşmelerine razı olmamasıdır.³⁸

Burada şu hususu önemle vurgulamakta yarar vardır. Şöyle ki; kıskançlık kavramı, günümüzde “haset ve çekememezlik” kavramlarını da kapsayacak şekilde geniş bir kullanıma sahiptir. Ancak yukarıda verdiğimiz hadîs ve tanımlarda bu kavram daha çok Arapçadaki “gayret” kelimesinin bir karşılığı olarak kullanılmakta olup şu şekilde tanımlanabilir: “Kişinin kendi şahsiyetini, şeref ve onurunu temsil eden eş, evlat, aile, din ve ahlâk gibi değerlerini korumaya dönük olarak ortaya koymuş olduğu bir tutum veya bir refleks olarak övülen bir meziyettir.”

Dikkat edilecek olursa, haset duygusunun aksine gayret duygusu övülmüş ve teşvik edilmiştir. Kanaatimizce bunun temel nedeni şudur: Haset, başkasının elinde bulunan nimetin yok olmasını arzulamaktır. Bu nedenle şiddetle yasaklanmıştır. Gayret ise kişinin, kendi uhdesi ve sorumluluğunda olan nimetlerin zayi olmaması şeklinde tezâhür eden ve bir bakıma içgüdüsel olarak bu

³² Bakınız; Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 162-163.

³³ İbn Hacer, *el-Askalânî, Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Mârifet, Beyrut, 1379, XII, 401.

³⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, II, 776; Tehânevî, *Keşşâfu Istilahât*, IV, 404.

³⁵ Buhârî, *Nikâh*, 108; Müslim, *Li'ân*, 17.

³⁶ Buhârî, *Nikâh*, 108; Müslim, *Tevbe*, 36.

³⁷ Buhârî, *Nikâh*, 108.

³⁸ Bkz; Musa Çetin, *Hadîsler Bağlamında Şiddet Olgusu*, Dicle Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, cilt 17, sayı 2, 2015, s. 388-390.

nimetleri koruma refleksidir. Kişinin, Yüce Allah tarafından kendisine bahşedilen eş, anne, evlat gibi nimetleri korumaya çalışması ve onlara sahip çıkması bir bakıma fiili bir şükür halidir. Bu nedenle de gayret duygusu övülmüş ve teşvik edilmiştir.

3. Haset, Gıpta, Temenni ve Gayret (Kıskançlık) Kavramları Arasındaki Anlam İlişkisi

Haset, bir duygu halidir. Elle tutulan veya gözle görülen somut bir şey olmadığından, onu tarif etmek oldukça zordur. Ancak bazı emarelerden yola çıkılarak hasedin mahiyeti hakkında bazı tasvir ve tanımlamalar yapmak mümkündür. Mesela birisi bir nimet elde ettiğinde, başka birisi de o nimetin yok olmasını isterse, haset etmiş olur. Şayet, o nimetin bir benzerinin kendisi için olmasını arzu ederse, bu durumda gıpta etmiş olur.³⁹ Haset, her halükârda haramdır. Ancak günahkâr, zalim veya kâfirlerin elinde bulunup da günah, anarşi ve fitneye yol açacak şekilde kullanılan imkân ve nimetlerin, bu tür insanların ellerinden çıkmasını ve yok olmasını arzu etmenin haset olmadığı söylenmiştir. Çünkü bu kişilerin elindeki nimetlerin yok olmasını arzulamak, doğrudan bu nimetlere değil, o nimetlerle kötülöklere yol açıldığından kaynaklanmaktadır.⁴⁰

Haset duygusu, her zaman “başkasının elindeki nimetin yok olmasını istemek” şeklinde tezahür etmez. Bazen, başkasının başına gelen kötülöklere sevinmek şeklinde de kendisini ortaya koyabilir. Mesela, “Eğer size bir iyilik dokunsa, bu onları endişelendirir. Ama eğer size bir kötülük isabet ederse, buna da sevinirler”⁴¹ ayetinde, Müslümanların başına gelen musibete kâfirlerin veya münafıkların sevindiğine vurgu yapılmaktadır. Demek ki “haset duygusu” ile “başkalarının başına gelen belalara sevinmek” birbirinden ayrılmayan iki vasıftır.⁴²

Hasedin bu kötü karakteri hakkında hadîslerde oldukça sert ifadeler yer alır. Mesela Hz. Peygamber (sas.), “Bir kulun kalbinde imanla haset bir arada bulunmaz”⁴³ buyurmuş, yine “Ateşin odunu yakıp bitirmesi gibi haset de iyilikleri mahveder”⁴⁴ demiştir. Bu yönüyle haset, ciddi manada ferdi ve içtimai problemlere yol açtığından tehlikeli bir ruhsal hastalıktır. Ruhsal hastalıkların çoğunda sebep, genellikle insanın kendi kendisiyle olan barışıklığını ortaya koyamaması, bir başka ifadeyle iç çatışmalarıyla baş edememesidir.⁴⁵ İnsan, hayatını sürdürebilmek için manevî kaynaklı olanların dışında maddî bir takım motivasyonlara da muhtaçtır. Ancak bunların da bir denge içinde bulunması gerekir. Dünya hırs ve tamahının sonu gelmez. Bir noktada bunların frenlenmesi icab eder ki, modern çağ insanımızın bu hususta gerekli titizliğe sahip olmadığı söylenebilir.⁴⁶

³⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, III, 257-258.

⁴⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, III, 257-258.

⁴¹ Al-i İmran, 120.

⁴² Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, III, 257-258.

⁴³ Nesâî, Ahmed b. Şu'ayb b. Ali, *Sünen-u Nesâî*, Dâru'l-Marife, Beyrût, 2007/1408, Cihâd, 8.

⁴⁴ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünenü İbn Mâce*, Dâru'l-Marife, Beyrût, 1998/1419, Zühhd, 22.

⁴⁵ Fevzi Samuk, *Kur'ân ve Psikiyatri*, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 34, Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-II, İstanbul, 2001, 285.

⁴⁶ Samuk, *Kur'ân ve Psikiyatri*, 286-287.

Kısaca haset, kişinin; başkalarının sahip olduğu maddî veya manevî imkânların yok olmasını istemesi veya bunların kendisine intikal etmesi yönündeki istek ve niyetini ifade eder.⁴⁷ Haset bir duygu ve temennidir, ondan kaynaklanarak ortaya çıkan zararlı teşebbüsler ise onun fiilî sonucudur.⁴⁸

Gıpta ise bir nevi özentî hali olup, ilim elde etme veya zekât verme gibi ibadetlerde bu duygu haline kapılarak başkalarına gıpta etmek, hoş karşılanmış ve bu haliyle daha çok “münâfese” kavramına yakın görülmüştür.⁴⁹ Bir nevi “hayırda yarışmak” manasına gelen münâfese bazı ayetlerde de teşvik edilmiştir.⁵⁰ Nitekim hadîs-i şeriflerde, iki kişiye gıpta etmenin caiz olduğu, bunlardan birinin Yüce Allah tarafından kendisine verilen serveti hak yolunda harcayan, diğerinin de O’nun verdiği ilimle amel edip bu ilmi başkasına öğreten kişi olduğu beyan edilmiştir.⁵¹ Ancak tamamen dünyevî nimetler hususundaki gıpta hali, daha çok temenni kavramına yakın görülmüş, hoş karşılanmamış ve sevapları eksilteceğine vurgu yapılmıştır.

Kurtubî (ö.671/1273) de hasedi, yerilmiş ve övülmüş olarak iki kısma ayırmaktadır. Ona göre yerilmiş olan haset, kişinin başkasının üzerindeki Allah’ın nimetinin yok olmasını temenni etmesidir ki, o nimetin haset eden kişiye gelmesini istemesi ile istememesi arasında bir fark yoktur. “*Yoksa onlar, Allah’ın lütfundan verdiği şeyler için insanlara haset mi ediyorlar?*”⁵² ayetinde ifade edilen haset budur. Bu çeşit hasedin zemmedilme sebebi, Yüce Allah’ın adeta hikmetsiz iş yaptığı ve layık olmayanlara nimet verdiği gibi bir mana ihtiva etmesinden dolayıdır. Övülen haset ise, gıpta olarak adlandırılan haset çeşididir. Gıptanın gerçek mahiyeti ise, kişinin Müslüman bir kardeşinin elindeki hayır ve nimetlerin benzerlerinin, (onun elindeki nimetler zayi olmadan) kendisinde de bulunmasını arzu etmesidir. Kurtubî’ye göre bu manadaki gıptanın münâfese olarak adlandırılması da mümkündür.⁵³

Temenni kavramı ise biraz daha farklı bir anlama sahiptir. Râzî, temenniye “*Ey Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver. Bizi cehennem azabından koru! Derler*”⁵⁴ ayeti bağlamında ele almaktadır. Buna göre temenni, “kişinin başkasındaki nimetlerin yok olmasını arzulamaksızın, kendisinin de aynı nimetlere sahip olmayı istemesidir.” Bazılarına göre bu caizdir. Ancak muhakkik

⁴⁷ Ahmet Serdaroglu, *Hased ve Gıpta (Çekememezlik ve İmrenmek)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, 2. Cilt, 11. Sayı, 1963, 14; Mustafa Çağrıncı, *Hased*, DİA, TDVY, İstanbul, 1997, XVI, 378-380.

⁴⁸ Çağrıncı, *Hased*, XVI, 378-380.

⁴⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, III, 257.

⁵⁰ Münâfese, “نَفْسٌ” fiilinin müfâ‘ale babından mastarı olan münâfese, rekâbet etmek yarışmak gibi manalara gelir. Keza, kendi türünde çok iyi olan bir şeyi elde etmek hususunda yarışmak manalarına da gelir; “Cevherî, *es-Sihâh*, III, 985; Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, II, 292; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XVI, 570.” Nitekim Mutaffîfîn Sûresi’nin “*İşte yarışanlar ancak onda yarışınlar*” (Mutaffîfîn, 83/26.) ayetinde bu manada geçmektedir. İsfehânî, bu ayetteki kullandıktan hareketle münâfeseyi, “başkasına herhangi bir zarar vermeksizin çaba ve gayret sarf etmek” şeklinde tanımlayarak, bu ayeti Hadîd Sûresi’nin “*Rabbiniz tarafından verilecek bir mağfirete ve Cennete girmek için yarışın*” (Hadîd, 57/21.) ayeti ile tefsir etmiştir; “Râğıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, II, 648.” Buna göre münâfese, bir tür müsabaka ve yarış manasına gelmektedir.

⁵¹ Buhârî, İlim, 15; Zekât, 5.

⁵² Nisa, 54.

⁵³ Kurtubî, *el-Câmi*, II, 71.

⁵⁴ Bakara, 201.

âlimler bu tür bir duygu halinin de caiz olmadığı kanaatindedir. Çünkü temenni edilen bir nimet, onu temenni eden kişi hakkında, hem dinî hem de dünyevî yönden bazı zararlara neden olabilmektedir. Bundan dolayı birisinin: “Allah’ım! Bana falancanın evi gibi bir ev; filancanın hanımı gibi bir hanım nasip et!” şeklinde dua etmesi doğru değildir. Aksine: “Allah’ım! Bana dinim, dünyam, ahiretim ve maişetim konusunda, hakkımda en uygun olan şeyleri ver” şeklinde dua etmesi gerekir. Râzî, bu noktada Hasan-ı Basrî’nin (ö.110/728) “Hiç kimse, mal temennisinde bulunmasın. Salebe hakkında olduğu gibi, belki de onun helaki o maldandır” şeklindeki sözüne atıfta bulunarak temenni duygusunun sakıncalarına işaret etmektedir.⁵⁵

Gayret kavramı ise günümüzde daha çok “kişinin eşini kıskanması” şeklinde tezahür eden duyguyu ifade etmek üzere kullanılır. Hadîslerde fitrî bir realite olarak müminlerde bulunması gereken⁵⁶ bu duyguda da aşırıya kaçmamak, yersiz tevehhümlere kapılmamak gerekir. Aile içi ilişkilerin sağlıklı işleyişinde kıskançlık (gayret) duygusunun aşırılıklardan uzak bir şekilde denge üzere olması önem arz etmektedir. Çünkü bu duygu kontrol edilemediği takdirde şiddete neden olabilmektedir. Hatta eşler arasında cereyan eden kıskançlık duygusu bazı durumlarda, şiddetin en vahim tezahürü olan cinayetle sonuçlanabilmektedir. Bu nedenle eşlerin, birbirini kıskandıracak söz ve davranışlardan kaçınmaları gerekmektedir. Gayret (kıskançlık) duygusu, eşlerin birbirlerine sahip çıkması, koruyup kollaması ve ailenin sağlam temellere oturtulmasının tahakkuk ettirilmesi gibi gayelere yönlendirilebilirse faydalı neticelere vesile olacaktır. Bu nedenle eşlerin birbirlerini kıskanması manasına gelen “gayret” kavramı, her ne kadar zahiren haset duygusuna benzese de aslında ondan çok farklı bir mahiyete sahiptir. Keza bu kavram, gıpta ve temenni kavramlarından da oldukça farklı olarak, müminlerde olması gereken fitrî bir duygudur denebilir.

Haset, gıpta, temenni ve gayret kavramları arasındaki mana örgüleri üzerine yapmış olduğumuz bu değerlendirmelerden sonra kısaca şunları söyleyebiliriz: Haset, müminler arasında kesin bir şekilde zemmedilmiş ve yasaklanmıştır.⁵⁷ Ancak, sahip oldukları imkân ve nimetleri, kötü maksatla kullanmaları muhtemel olan kâfir ve münafıklara karşı -kalben buğz etmek mahiyetinde- haset etmekte bir sakınca yoktur. Çünkü bu noktadaki haset duygusunun odağında bizzat o nimetlerin “yok olmasını istemek” değil, o nimetlerin “kötülüğe alet edilmesi olasılığının ortadan kalkmasını arzulamak” yatmaktadır. Gıpta ise dinî ve manevî hususlarda caiz olup, bir bakıma hayırda yarışma manasına gelen münâfeseye yakın görülmüş ve hoş karşılanmıştır. Dünyevi hususlardaki gıpta ise daha çok temenni kavramının kapsamında olup yasaklanmıştır. Gayret ise müminlerde olması gereken fitrî bir duygu olarak görülmüş ve hoş karşılanmıştır.

Buna göre temenni kavramı, daha kapsamlı bir muhtevaya sahip olup bir bakıma hem haset hem de gıptayı içermektedir. Bu duygu, şayet nimetlerin “yok olmasını” arzu etme derecesine ulaşmışsa haset olur. Fakat nimetlerin “yok olmasını” arzu etmeksizin, aynı nimetlere sahip olmak şeklinde tezahür ediyorsa bu durumda “temenni edilen nimetin” mahiyetine bakılır. Şöyle ki; Bu temenni,

⁵⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, X, 84.

⁵⁶ Buhârî, *Nikâh*, 108; Müslim, *Li'ân*, 17.

⁵⁷ Müslim, *Birr*, 24, 28; “*Birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, kin gütmeyin. Ey Allah'ın kulları, kardeş olun!*”

dinî ve manevî bir nimete yönelikse gıpta olur. Dünyevî nimetlere yönelik ise kuru bir temenni olmuş olur ki Râzî'nin bu tür bir duyguyu "olmayacağı bilinen veya zannedilen bir şeyi istemekten ibaret"⁵⁸ olarak tanımlamasının nedeni de budur.

4. Hasedin Kaynağı ve Sebepleri

Filozoflara göre canlıların hepsinde bir yükselme ve yücelme meyli bulunmaktadır. İnsanların idealist olmalarının, ağaç ve bitkiler sürgünlerini yükseklerle doğru sürmelerinin altında yatan hep bu doğal meyildir. O halde böylesine bir meyil altında bu düzlemde ilerleme, doğal olarak bir değişmedir. Zaten varlığımızın kendisinde de doğal olarak bir tekâmül hâkimdir. Ancak ruhsal yapımız içinde bir takım olumsuz yönlerimizin olduğu, bunların bizi olumsuzluklara, kötülöklere doğru tahrik ettiği ve denetleyici bazı yetilerin de bunları frenlemeye çalışmakta olduğu bir realitedir. İşte insanın kemali, böyle olumsuz yönleriyle mücadele ederek olgunlaşmak ve yücelmektir. İmtihan denilen şeyin sırrı budur. İnsan doğası en güzel yaratılış (ahsen-i takvim) üzerinde yaratılsa da, insanda iradenin ortaya çıkışından, yani fonksiyonunu yerine getirdiği andan itibaren emre karşı gelmek mümkün olduğundan, bu güzel doğanın altında bir de en kötü duruma (esfel-i safilin) düşme kabiliyeti de işlenmiştir. İşte din denilen olgu, insanı bu düşüşten korumaya yönelik olduğu gibi, şeytan gibi olumsuz unsurların gayesi de insanı bu düşüşe çevirmek olagelmıştır.⁵⁹

Bu noktada ferdî ve içtimaî açıdan oldukça zararlı bir duygu olan hasedin nereden kaynaklandığını bilmek önem arz etmektedir. Bu husus bilindiği zaman, hem haset duygusunun tedavisi kolay olacak hem de bu duygunun muhtemel tehlikelerinin önüne geçilebilecektir. Ancak böylesine karmaşık bir duygunun kaynağı ve temel sebebi olarak tek bir unsurdan bahsetmek mümkün görünmemektedir. İnsanın doğasında mündemiç olan ve doğuştan getirilen pek çok saik, bazen tek başına bazen de başka duygularla birleşerek haset hastalığının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. İnsanın tabiatında kimi zaman yaratılıştan gelen bir duygunun veya duyguların, kimi zaman da çevresel faktörlerin etkisiyle oluşan hasedi tetikleyen bazı sebeplerden bahsedilmiştir. Bunları şöyle sıralayabiliriz.

4.1. Düşmanlık ve Öfke

Düşmanlık, kin ve nefret duyguları hasedin ortaya çıkmasında aktif rol oynamaktadır. Şöyle ki, insanın kalbi ve düşünce dünyası, kendisine herhangi bir sebepten dolayı eziyet veren veya bir işte ona muhalif olan kişiye karşı rahatsızlık duyar ve ona karşı öfkelenir. Bu öfke hali uzarsa, zaman içinde kin duygusunu doğurur. Kin ise, kaçınılmaz olarak, rakibini yenme veya düşmanından intikam alma hislerine sebep olur.

Bu hisleri besleyen kişi, şayet düşmanını yenemezse, bu durumda onun başına gelen bela ve musibetlere sevinir ve onun eline geçen nimet ve imkânlara ise üzülür. Bundan anlaşılıyor ki haset; kin ve düşmanlığın levazımından olup bunlardan ayrı düşünülemez. Bu noktada yapılabilecek en güzel davranış, kin ve

⁵⁸ Bkz; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, X, 82-84.

⁵⁹ Hayati Aydın, *İd, Ego ve Süper Ego Bağlamında Bilimsel Verilerin Kur'an'ın İlgili Kavramlarıyla Karşılaştırılması*, Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 18, 2003, 124.

nefret besleyen kişi, içindeki kin, nefret ve düşmanlığı ortaya koymamalı ve kalbindeki haset duygusundan hoşlanmamalıdır.

Kişinin, kin ve nefret beslemiş olduğu birisine bir taraftan nefret ederken, diğer taraftan da, nefret ettiği bu şahsın içine düştüğü kötü durumları veya iyi halleri aynı duygu hali ile karşılması neredeyse imkânsızdır. Nitekim “*Size bir iyilik dokunsa, bu onları tasalandırır; başınıza bir musibet gelse, buna da sevinirler*”⁶⁰ ayetinde kâfirler ve münafıklar, hasedin bu çeşidiyle vafedilmiştir.⁶¹

Öyle anlaşılıyor ki kin, nefret ve düşmanlık duyguları, insan tabiatında doğuştan var olan haset duygusunun açığa çıkmasında aktif rol oynamaktadır.

4.2. Rekabet ve Üstünlük Sağlama Duyguları

Haset duygusunu tetikleyen sebeplerden birisi de insanların birbirlerine karşı üstünlük sağlamaya çalışmalarıdır. Nitekim insan, emsallerinden birisinin kendisine üstünlük kurabileceği bir makama ulaşması durumunda, buna tahammül edemeyebilir. Bu yüzden de o makamın onun elinden gitmesini arzu edebilir.

Esasında bu duyguyu taşıyan kişinin amacı, tekebbür etmek de olmayabilir, aksine rakip olarak gördüğü emsalinin elde etmiş olduğu yüksek makamdan dolayı, bu kişinin iç âleminde ortaya çıkan ezilmişlik duygusunu ve bundan kaynaklanan iç rahatsızlığını kendisinden savuşturmak. Çünkü bu insan, emsaliyle eşit bir seviyede olmaya razıdır, fakat emsalinin kendisine üstünlük sağlamasına razı değildir.⁶²

Görüldüğü üzere rekabet ve üstünlük sağlama duyguları da hasedi tetikleyen unsurlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda makam ve mevki sahibi kişilerin, mütevazı ve alçakgönüllü bir şekilde hareket etmeleri önem arz etmektedir. Böylece ortaya çıkabilecek haset duygularının ve muhtemel zararlarının bir nebze de olsa önüne geçilebilecektir.

4.3. Hizmetinde Kullanma Duygusu

Gazâlî, insanın tabiatında, tekebbürden kaynaklanan başkalarını küçük görüp onları kendi hizmetinde ve kendi amaçları doğrultusunda kullanma duygusu bulunduğunu belirtmektedir.

Bu duyguyu taşıyanlar, küçük gördüğü kişilerin eline birtakım güç ve imkânların geçmesinden çekinebilmekte ve onların elindeki nimetlerin yok olmasını isteyebilmektedir. Kâfirlerin Hz. Peygamber’e (sas) karşı olan hasetleri buna delil olarak gösterilebilir. Çünkü onlar, “Bir yetim nasıl bizim başımıza geçer de, biz nasıl ona baş eğeriz?” diye düşünmekteydiler. Nitekim Zuhruf Sûresi’nin “*Bu Kur’an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi? dediler*”⁶³ ayeti ile En’am Sûresi’nin “*Allah, bula bula içimizden lütfedecek bunları mı buldu?*”⁶⁴ ayetinde buna işaret edilmektedir.

⁶⁰ Al-i İmran, 120.

⁶¹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, III, 259-260.

⁶² Gazâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, III, 189; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, III, 259-260.

⁶³ Zuhruf, 31.

⁶⁴ En'am, 53.

Kâfirlerin içinde bulunduğu bu duygu hali, Müslümanları hakir görmek ve onlara karşı taassuplarından kaynaklanmaktaydı.⁶⁵

4.4. Kendini Beğenme ('Ucub)

Kendini beğenme duygusu da hasedin ortaya çıkmasına etki eden hususlardan birisidir. Kur'ân'da geçmiş milletlerin bu duyguya kapılarak inkâra sürüklendiklerine işaret eden pek çok ayet bulunmaktadır.

Mesela, "Siz (peygamberler) ancak bizim gibi birer insansınız."⁶⁶; "Bizim gibi insan olan ve kavimleri de kullarımız olan iki insana (Mûsâ ve Harun'a) mı inanacağız."⁶⁷; "Bizim üzerimize melekler indirilmeli değil miydi?"⁶⁸ ayetlerinde bu duygunun tezahürü olan tutumlara dikkat çekilmektedir.⁶⁹

Şüphesiz böylesine bir duygu hali, peşinden haset duygusunu getirmekte ve küçük görülen kişilere tabi olma isteğini en başından itibaren yok etmektedir.

4.5. Gayeyi Elde Edememe Korkusu

Bu durum aynı gayeye yönelenlerin iç dünyasında meydana gelen ve netice itibariyle de şiddetli haset duygusunun ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir faktör olarak öne çıkmaktadır.

Aynı gayeye yönelen kişilerden her biri, bu gayede yalnız kalmak veya rakiplerinden önce ulaşmak ister. Dolayısıyla onu gayesinden geri bıraktıracak ve başkalarını öne geçirecek her nimet ve avantaj hususunda rakibine haset eder.

Mal, mülk ve miras için anne-babalarının yanında daha iyi bir mevki ve konum elde etmeye çalışan kardeşlerin durumu, yine gayeleri iyi bir konum elde ederek toplum tarafından hüsn-ü kabul görmek isteyen bazı vaizler, âlimler, politikacılar veya tüccarların birbirine hasedi buna örnek olarak verilebilir.⁷⁰

4.6. Belli Bir Alanda Öncü ve Otorite Olma Arzusu

Belli bir alanda lider olmak, kendisinden daha ileri seviyede bir kişinin bulunmamasını istemek, kısaca ifade edilecek olursa; gerek herhangi bir ilim dalında gerek servet veya güzellik hususunda gerekse de başka bir alanda tek olmak arzusunun da haset duygusunun ortaya çıkmasına sebep olduğu söylenmektedir.

Mesela bir kişi herhangi bir ilim dalında ileri bir seviyeye ulaşmış ve her türlü övgü ve iltifata mazhar olunca, kendisi gibi veya kendisinden daha ileri bir seviyede olan başka birinin ortaya çıkmasını hoş karşılamayabilir. Şayet böyle birinin varlığından haberdar olursa, bu durum ona ağır gelebilir ve bunu hazmedemeyebilir.

Hasede sebep olan bu duygu hali; düşmanlık, tekebbür, üstünlük sağlama veya bir maksadı elden kaçırmak gibi diğer haset sebeplerinden farklıdır. Buradaki durum, belli bir alandaki hâkimiyeti kaybetme korkusundan kaynaklanmaktadır. Yahudi

⁶⁵ Gazâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, III, 189; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, III, 259-260.

⁶⁶ Yâsin, 15.

⁶⁷ Müminun, 47.

⁶⁸ Furkan, 21.

⁶⁹ Gazâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, III, 189; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, III, 259-260.

⁷⁰ Gazâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, III, 189-190; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, III, 259-260.

âlimlerinin Hz. Peygamber'i (sas) inkâr etmelerinin ana sebebinin bu olduğu ifade edilmiştir. Çünkü onlar iman etmeleri durumunda, kendi toplumlarındaki konumlarını ve ilmî otoritelerini yitirmekten korkmaktaydılar.⁷¹

4.7 Kalıttan Gelen Kötü Hasletler (Açgözlülük, Hırs, Cimrilik vs.)

Bazıları ise herhangi bir liderlik amacı taşımadığı, servet edinme arzusuna sahip olmadığı, tekebbür ve üstün gelme gibi duygular beslemediği halde, kalıttan getirmiş oldukları bazı kötü hasletler sebebiyle insanlara haset edebilmektedirler.

Bu kişilerin yanında başka insanların iyi durumlarından bahsedildiği zaman onlara ağır gelir. Onlara, insanların işlerinin zorlaştığından, yolunda gitmediğinden, geçimlerinin daraldığından bahsedilirse, bundan ferahlık ve sevinç duyarlar. Bu insanlar, sürekli olarak başkalarına sırt dönmeyi severler. Yüce Allah'ın kullarına vermiş olduğu nimetleri, sanki onların kendi hazinelerinden ve mülkünden alınıyormuş gibi insanlara haset ederler.⁷²

Cimriliğin hem hasetle hem de açgözlülük ve kendini beğenmişlikle yakından ilişkisi vardır, çoğunlukla birlikte meydana çıkarlar. Dar görüşlü, korkak ve pinti olanlar cimrilik hastalığına kolay yakalanırlar. Cimrilik bir sığılık belirtisidir. Melankoli, paranoya gibi bazı patolojik durumlarda cimrilik ruhsal bir dengesizlik olarak ortaya çıkar. Yine cimrilik, obsesif-kompulsif kişilik bozukluğu bulunan kimselerde ortaya çıkar.⁷³ Cimrilik, insanın kendisini düşünme, benliğini öne çıkarma, biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını temin etme isteğinden kaynaklanan bir duygudur. Makam-mevki, mal-mülk sahibi olmak gibi arzuların temelinde var olan önemli motivasyonlardan biridir. Haset ve kıskançlık davranışları da bir yönüyle cimrilik ve bencillik davranışlarıyla örtüşür. Çünkü bir anlamıyla haset, elden kaçırmak ve yoksun kalmak korkusuyla işlevsel bir davranıştır. Hasetçi insan başkasında olanı onun kaybetmesi yahut zarar görmesi pahasına da olsa isteyebilmektedir.⁷⁴

Bu tür insanlar hakkında şöyle denilmiştir: “Cimri (bahîl), kendi malında cimrilik edendir. Haris (hırslı) başkasının malı hususunda cimrilik edendir. Hasûd (hasetçi) ise hiçbir düşmanlık ve alakası olmadığı halde, Yüce Allah'ın kullarına vermiş olduğu nimetlerde cimrilik edendir.” Bu kişilerin bu şekilde davranmalarının somut bir gerekçesi de yoktur. Bu durum, onların karakterlerinin bozukluğundan ve tabiatlarının düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. Bu türden bir manevî hastalığın tedavisi oldukça zordur. Nitekim somut ve belli sebeplerden kaynaklanan haset duyguları, onları ortaya çıkaran sebeplerin giderilmesiyle ortadan kalkar. Fakat kişinin yaratılıştan getirmiş olduğu hasletlerden kaynaklanan bu tür bir haset duygusu, somut bir sebepten kaynaklanmadığı için onu ortadan kaldırmak zordur.⁷⁵

⁷¹ Gazâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, III, 190; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, III, 259-260.

⁷² Gazâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, III, 190; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, III, 259-260.

⁷³ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'a Göre Cimrilik -Sebepleri, Zararları ve Eğitimi*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, XI / 2, 2007, 333.

⁷⁴ Mustafa Doğan Karacoşkun, *Kur'an Bağlamında Olumsuz Davranışlara Psikolojik Yaklaşımlar*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, Cilt: IX / 1, 2005, 98.

⁷⁵ Gazâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, III, 190; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, III, 259-260.

4.8. Cehalet

Hasedin sebeplerinden birisi de cehalettir. Râzî, Nisa Sûresi'nin Yahudilerle ilgili ayetlerini tefsir ederken cimrilik ve hasedin sebebi olarak cehalete dikkat çekmektedir. “*Kendilerine Kitap'tan nasip verilenleri görmedin mi? Putlara ve bâtila iman ediyorlar, sonra da kâfirler için: Bunlar, Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır, diyorlar!*”⁷⁶ ayetinde Yahudilerin cehaletlerine vurgu yapılmıştır. Onlar, içinde buldukları koyu cehaletlerinden dolayı, müşrikleri kast ederek “*Bunlar, Allah'a iman edenlerden daha doğru yoldadır*” demişler ve böylece putlara tapmayı Yüce Allah'a ibadet etmekten daha üstün görmüşlerdir.⁷⁷ Devamında gelen “*Yoksa onlar Allah'ın lütfundan insanlara ihsan ettiği nimetlere karşı haset mi ediyorlar?*”⁷⁸ ayetinde ise onların hasedine dikkat çekilmiştir.

Râzî, bu ayetlerin siyakından hareketle cimriliğin ve hasedin sebebi olarak cehaleti göstermektedir. Ona göre sebep, müsebbepten önce olur. Bundan dolayı Yüce Allah, hasetten önce cehaleti zikretmiştir.⁷⁹

Râzî, haset ile cehalet arasındaki sebep sonuç ilişkisini şöyle temellendirmektedir: İlahlık; nimet, ikram ve lütufları kullara ulaştırıp, onlara ihsanda bulunmayı gerektirir. Bunu hoş görmeyen ise, adeta Yüce Allah'ın ulûhiyetini tanınamış olur. Bu ise mutlak cehalettir (mahz-ı cehalettir). Böylece cimrilik ve hasedin asıl sebebinin cehalet olduğu ortaya çıkmış olur. Bu nedenle Yüce Allah, önce cehaleti, peşinden de onun sonucu olan cimrilik ve hasedi zikretmiştir.⁸⁰

Bu sebepler, haset duygusunun ortaya çıkmasını tetikleyen belli başlı sebepleri teşkil etmektedir. Bunlardan sadece birisi, bir kaçı veya hepsi aynı anda bir insanda bulunabilir. Bu sebeplerin sayısı bir insanda ne kadar fazla bulunursa ondaki haset duygusunun şiddeti o denli fazla olur. Bu duygu bazen çok güçlü tezahür eder ki haset eden kişi onu gizlemeye ve haset ettiği kişiye iyi davranmaya güç yetiremez. Her türlü nezaket kuralını çiğner ve düşmanlığını açığa vurmaktan geri durmaz.⁸¹

Haset bir ruh hastalığıdır. Bu hasatlık, öncelikle hasetçinin kendisine zarar vermekte ve onu mutsuz kılmaktadır. Bu yönüyle haset, bir huzursuzluk ve mutsuzluk sebebidir. Ruhu kirleten bir kusurdur ve şerlerin en fenasıdır. Haset, başkasının zarar görmesini isteme duygusu olduğuna göre, “bizzat kötülüğü sevmektir.” Kötülüğü seven kişinin, kendisi de kötüdür. İnsanların en kötüsü ise dostlarının zarara uğramasına sevinen kişidir. Haset hem bedenî hem ruhî tahribata, zihnî ve amelî verimsizliğe yol açan bir hezeyan durumudur. Bundan dolayı hasedin “haset edilenden” daha ziyade “hasetçi” kişiye zarar verdiği ifade edilmiştir. Haset; cimrilik ve aşırı ihtirasın birleşmesinden doğan psikolojik bir hastalık olarak da görülmüştür. Ahlâk eğitimi, kötü insanı; “Başkalarının

⁷⁶ Nisa, 51.

⁷⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, X, 133.

⁷⁸ Nisa, 54.

⁷⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, X, 133-134.

⁸⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, X, 133-134.

⁸¹ Gazâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, III, 190; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, III, 259-260.

zarara uğramasından zevk duyan kişi” diye tanımlamışlar ve bu tanımı yaparken de hasedi esas almışlardır.⁸²

5. Hasedin Mertebeleri

Bazı sebeplerden kaynaklı olarak ortaya çıkan haset duygusu, kişiden kişiye farklı boyutlarda tezahür etmektedir. Gazâlî, hasedin dört mertebesi olduğunu ifade etmektedir.

5.1. Birinci mertebe: Bu, başkasının elindeki nimetlerin yok olmasının arzu edildiği bir mertebedir. Haset eden kişi, o nimetlerin kendi eline geçip geçmemesine bakmaksızın bunu arzu eder ki, bu duygu hali hasedin doruk noktasıdır.⁸³

5.2. İkinci mertebe: Bu durumdaki insan ise, başkasının elindeki bir nimetin onun elinden çıkıp, kendisine gelmesini arzular. Mesela, başkasının sahip olduğu güzel bir ev, verimli bir tarla veya itibarlı bir makama karşı istekli olmak böyledir. Bu durumdaki bir kişi, bu nimetlerin kendisinin olmasını ister. Dolayısıyla bu mertebedeki bir insan, hasede sebep olan nimetlerin tamamen yok olmasını değil, sadece kendisine geçmesini istemektedir.

5.3. Üçüncü mertebe: Başkasının elindeki nimetlerin bizzat kendilerini değil de benzerlerini istemesidir. Dolayısıyla o nimetlerin, sahibinin elinden çıkmasını arzulamaksızın, aynı nimetlerin kendisi için de olmasını istemesidir. Şayet o nimetlerin aynısını elde edemezse, o kişinin de kendisinden daha üstün bir seviyede olmaması için, bu nimetleri elinden kaçırmamasını arzular.

5.4. Dördüncü mertebe: İnsanın, başkasında bulunan nimetlerin aynısını kendisi için de arzulaması, fakat elde edemediğinde ise, başkasının elindeki o nimetlerin yok olmasını istememesidir.⁸⁴

Dördüncü mertebedeki haset, dünyevî nimetlerle alakalı olursa, Yüce Allah bunu affeder. Şayet dinî hususlarda olursa daha güzel olur. Üçüncü mertebedeki haset, bazen kınanır, bazen kınanmaz. İkincisi, üçüncüsünden daha kötüdür. Birinci mertebe ise, tamamen kınanmış olup özü itibarıyla kötü bir duygudur. Nitekim “Allah’ın, kendisiyle kiminizi kiminize üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin”⁸⁵ ayetinde buna dikkat çekilmiştir. Buna göre başkasındaki nimetlerin bizzat kendisini temenni etmek ve arzulamak, bunları elde edemeyince de yok olmasını istemek şiddetle kınanmıştır.⁸⁶

6. Hasedin Zararları

Haset, dinî ve dünyevî hususlarda pek çok zararlara ve yıkımlara sebep olmaktadır. Esasen bunları saymaya da imkân yoktur diyebiliriz. Haset, söz veya davranış ile ortaya çıkmadıkça, haset edilene somut bir zarar vermez. Buna rağmen bu duygu, bizzat onu besleyen kişi üzerinde ciddi manada psikolojik zararlar meydana getirir. Hasedin bu zararını betimlemesi açısından, Hz. Peygamber’in (sas) “Ateşin odunu yiyip tükettiği gibi, haset de sevapları yok

⁸² Çağrı, Mustafa, *Hased*, DİA, TDVY, İstanbul, 1997, XVI, 378-380.

⁸³ Gazâlî, *İhyâu ‘Ulûmi’-d-Dîn*, III, 188; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, III, 259-260.

⁸⁴ Gazâlî, *İhyâu ‘Ulûmi’-d-Dîn*, III, 188; Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, III, 259-260.

⁸⁵ Nisa, 32.

⁸⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, III, 259-260.

eder”⁸⁷ hadisi dikkate şayandır. Gizlendiği zaman dahi bu denli zararlı olan bu duygu, açığa vurulup haset edilene kötülük yapmaya sebep olmaya başladığında ise pek çok zararlara sebep olur. İşte bu nedenledir ki Hz. Peygamber (sas), “*Haset ettiğin zaman aşırı gitme!*” buyurmuştur.⁸⁸

Âdem’e (as) karşı Şeytan’ın hasedi, onu ebedî bir lanete duçar etmiştir.⁸⁹ Habil’e karşı Kâbil’in kıskançlığı, onu cinayete sürüklemiştir.⁹⁰ Yusuf’a (as) karşı kardeşlerinin çekememezliği, hem Yusuf (as) için büyük bir drama hem de onlar için büyük bir zulüm ve haksızlığın günahını yüklenmeye sebep olmuştur. Keza münafıkların reisi Abdullah b. Übeyy, sırf hasedinden dolayı gerçek manada iman etmemiş ve ebedî bir manevî hüsrana uğramıştır. Bu da hasedin inanç noktasında kişiyi ne derece büyük bir zarara uğrattığının göstergesidir. Nitekim Hz. Peygamber (sas), Abdullah İbn Übeyy’in Medine’nin reisi olacağı bir dönemde oraya hicret etmiş ve onun riyaset planları gerçekleşmemiştir. Bundan dolayı başta Hz. Peygamber (sas) olmak üzere Müslümanlara karşı, ölünceye kadar haset ve düşmanlık beslemiş ve sonunda da nifak üzere ölmüştür.⁹¹

Haset edenler hakkında söylenmiş olan şu cümleler oldukça dikkat çekicidir: “Hasetçi, oturup kalktığı yerlerde pişmanlıktan başka bir şey elde etmez. Meleklerin nezdinde lanet ve nefretten başkasına nail olmaz. Yalnız başına kaldığı vakit sabırsızlık ve kederden başka bir şey hissetmez. Ahirette ise keder ve ateşte yanmaktan başka bir şey eline geçirmez, Allah’tan ise öfkeden ve uzaklaşmaktan başka bir şey bulmaz.”⁹² Hz. Peygamber (sas) şöyle buyurmuştur: “*Üç kişinin duası kabul edilmez: Haram yiyen, çokça gıybet eden ve kalbinde Müslümanlara karşı bir kötülük yahut da haset bulunan kişi.*”⁹³

Hasedin zararını ifade etmek sadedine, gökyüzünde ve yeryüzünde işlenen ilk günahın sebebinin haset olduğu söylenmiştir. Nitekim Âdem’e (as) hasedinden dolayı Yüce Allah’a asi olan İblis, gökyüzünde ilk günahı işlemiş; yine kardeşi Habil’i hasedinden dolayı öldüren Kabil yeryüzünde ilk günahı işlemiştir.⁹⁴

Bütün bunlar, haset duygusunun ne denli maddî ve manevî zararlara yol açtığını göstermektedir. Şeytan’ın ebedî bir lanete duçar olması, Kabil’in yeryüzünün ilk cinayeti işlemesi, Yusuf’un (as) kardeşlerinin derin bir nedamet içine düşüp adeta tahammül edilmez bir yüz karasına maruz kalmaları, hasetçilerin düştüğü dünyevî ve uhrevî utançların sadece birkaç örneğidir. Diğer yandan Âdem’in (as) Cennet’ten çıkarılması, Habil’in hayatını kaybetmesi ve Yusuf’un (as) yıllarca büyük bir eziyet ve zahmetle hayatını geçirmek zorunda kalması, haset duygusunun, haset edilenler üzerinde bırakmış olduğu korkunç etkileri göstermesi yönüyle ibret alınacak durumlardır.

⁸⁷ İbn Mâce, *Zühd*, 22.

⁸⁸ Kurtubî, *el-Câmi*, XX, 259-260.

⁸⁹ Hicr, 34-35; “*Allah şöyle buyurdu: Öyle ise oradan çık! Artık kovuldun! Muhakkak ki kıyamet gününe kadar lânet senin üzerine olacaktır!*”

⁹⁰ Maide, 30; “*Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü. Bu yüzden de kaybedenlerden oldu.*”

⁹¹ Kurtubî, *el-Câmi*, II, 72-73.

⁹² Kurtubî, *el-Câmi*, XX, 260.

⁹³ Kurtubî, *el-Câmi*, XX, 259-260.

⁹⁴ Kurtubî, *el-Câmi*, V, 251.

7. Hasetçinin Zararından Korunma Yolları

Hasedin aslı, haset edilenin elindeki Allah'ın nimetine düşmanlık ve o nimetin yok olmasını istemektir. Bu açıdan hasetçi, “nimet düşmanı” olarak isimlendirilmiştir. Haset duygusu, hasetçinin tabiatından kaynaklanan bir duygudur. O, bunu başkasından öğrenmemiştir. İbn Kayyım (ö.751/1350), Felak ve Nas Sûreleri'nin tefsirinde, haset ve sihri karşılaştırarak şöyle der: “Sihir, değişik yollardan ve şeytanî ruhların yardımıyla öğrenilir. Haset ise, hasetçinin kötü tabiatından kaynaklanır. Bu sebepten Yüce Allah, sihirbaz ve hasetçilerin zararını aynı sûrede (Felak Sûresi'nde) zikretmiştir. Çünkü bu ikisinin zararından korunmak, insanî ve cinnî şeytanların tümünün zararından korunmayı tazammun eder.”⁹⁵

Keza, hasetçi şeytana benzetilmiş ve onun takipçilerinden addedilmiştir. Çünkü hasetçi/kıskanç, tıpkı şeytan gibi, insanların zararına olan şeyleri ister ve Yüce Allah'ın kulları üzerindeki nimetlerinin yok olmasını ister. Bu açıdan hasetçi, adeta Şeytanın bir neferi gibidir.⁹⁶

Felak Sûresi'nin “*Haset ettiği zaman hasetçinin şerrinden*” ayetinde geçen “*haset ettiği zaman*” ibaresinde şu incelik vardır. Bir insanın kalbinde, haset duygusu olabilir. Ancak kişi bunu saklar ve bu duygusuna kapılıp da haset ettiği kişiye kalbiyle buğz etmez, diliyle ve eliyle de eziyet vermez. Sadece kalbinin bir yerinde bir miktar da olsa haset duygusu bulunabilir. Ancak haset ettiği Müslüman kardeşine, Allah'ın rızasına aykırı düşen bir muamelede de bulunmaz. Haddi zatında Yüce Allah'ın koruyup kolladıkları haricinde hiç kimsenin bu duygudan tam manasıyla sıyrılamayacağı söylenmiştir. Nitekim Hasan-ı Basrî'ye müminin haset edip etmeyeceğini sorduklarında, Hz. Yusuf'un (as) kardeşlerinin durumuna dikkat çekmiştir.⁹⁷

Kendisine haset edilen kişilerin, hasetçilerin zararlarından korunabilmelerinin bazı yol ve yöntemlerinden bahsedilmektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

7.1. Hasetçinin şerrinden Yüce Allah'a sığınmak, O'na dayanmak ve iltica etmek. Nitekim Felak Sûresi'nde buna işaret edilmiştir. Yüce Allah, hasetçinin şerrinden ve hilelerinden, kendisine sığınan kulunu iştir, duasına icabet eder ve onu muhafaza eder.⁹⁸

7.2. Takvaya yönelerek, Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmek. Nitekim kim Allah'ın emir ve yasaklarına uymak suretiyle O'nun hükümlerini muhafaza ederse Allah da onu muhafaza edecektir. “*Sabreder ve Allaha karşı gelmekten sakınırsanız, onların hilesi size hiçbir zarar vermez. Allah işlediklerinin hepsini ilmiyle kuşatmıştır*”⁹⁹ ayetinde, sabredilip Allah'tan sakınıldığı zaman, hasetçilerin hile ve tuzaklarının zarar veremeyeceğine dikkat çekilmiştir. Hz. Peygamber'in (sas), Abdullah İbn Abbas'a “*Allah'ı korursan (yani hükümlerini*

⁹⁵ İbn Kayyım, *Tefsîru'l-Mu'avvizeteyn*, 60.

⁹⁶ İbn Kayyım, *Tefsîru'l-Mu'avvizeteyn*, 61.

⁹⁷ İbn Kayyım, *Tefsîru'l-Mu'avvizeteyn*, 63-64.

⁹⁸ İbn Kayyım, *Tefsîru'l-Mu'avvizeteyn*, 67.

⁹⁹ Al-i İmran, 120.

muhafaza edersen), Allah da seni korur”¹⁰⁰ şeklindeki tavsiyesi de buna işaret etmektedir.¹⁰¹

7.3. Kendisine haset eden düşmanına karşı sabırlı olup onunla çatışmaktan, ondan şikâyetçi olmaktan ve ona eza vermekten sakınmak. Bu noktada, hasetçiye karşı sabır ve Allah’a tevekkül etmek kadar etkili bir şey yoktur. Nitekim haset eden kişi, her ne zaman ona karşı taşkınlık yapsa, sabır ve tevekkül sayesinde, hasetçinin bu taşkınlığı adeta “haset edilen kişi için, hasetçiyle çarpışan bir asker” gibi olur ve hasetçi, farkında olmadan adeta kendi kendisiyle savaşıır. Hasetçinin bu taşkınlığı, adeta kendi kendisine atmış olduğu oklara benzer. “*Kim kendisine yapılan haksızlığa karşı misliyle karşılık verdikten sonra yine tecavüze uğrarsa, elbette Allah ona yardım edecektir*”¹⁰² ayetinde buna dikkat çekilmektedir. Sünnetullah’ın gereği olarak, Yüce Allah haksız yere taşkınlık edenleri cezalandırır. Bu bağlamda, “şayet bir dağ, başka bir dağa karşı haksız yere taşkınlık ederse, Yüce Allah taşkınlık eden dağı paramparça eder” denilmiştir.¹⁰³

7.4. Allah’a tevekkül etmek. Kim Yüce Allah’a tevekkül ederse, Allah ona yeter. Tevekkül, kulun, insanlardan gelen dayanılmaz pek çok eziyetlere karşı tutunduğu en güçlü sebeplerden birisidir. “*Kim Allaha karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona sıkıntudan çıkış kapıları açar. Onu hiç ummadığı yerlerden rızıklandırır. Kim Allah’a dayanıp güvenirse, Allah ona kâfidir*”¹⁰⁴ ayetinde buna dikkat çekilmiştir. Selef âlimlerinden bazıları, bu ayetin tefsiriyle alakalı olarak şunları zikretmektedir: Yüce Allah, her amel için, o amele denk düşen bir karşılık belirlemiştir. Tevekkül için belirlediği karşılık ise bizzat kendisidir. Nitekim bu ayette Yüce Allah “Kim Allah’a tevekkül ederse, bunun karşılığında ona şunları şunları veririz” dememiş, bizzat kendi nefsinin, kendisine tevekkül eden kuluna kâfi olarak zikretmiştir. Eğer bir kul, gerçek manada ve hakkını vererek Allah’a tevekkül ederse; gökler, yerler ve onların içinde bulunan her şey, onun üzerine çökse dahi, Yüce Allah o kuluna bir çıkış yolu var edecektir. Bu durum, haset konusunda da böyledir. Bu da hasetçinin kötülüğüne karşı tevekkülün ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁰⁵

7.5. Kalbinde hasetçiye yer vermemek, onu düşünce dünyasından silip atmak ve ondan korkmamak. Bu tarz bir yöntemin, hasetçinin şerrinden korunmada, en etkili yollardan biri olduğu söylenmiştir. Çünkü hasetçi, haset ettiği yakın olup ona bir şekilde eziyet vermek arzusunda olur. Haset edilen, hasetçiden uzak durup onunla temas kurmayı kestiği zaman aradaki bağlantı da kopmuş olur ve hasetçi bir şey yapamaz hale gelir. Şayet aradaki temas ve bağlantılar kesilmezse, kötü sonuçların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Çünkü hasetçinin düşünce dünyası, haset ettiği kişiye bir şekilde zarar dokundurma niyetiyle doludur. Aradaki temas sürdüğü müddetçe, sürtüşme ve çatışmalar devam eder, ta ki taraflardan birisinin, diğerini bertaraf etmesine varıncaya kadar da sürer gider. Dolayısıyla haset edilen kişi, evvela hasetçiye düşünce dünyasından uzaklaştırmalı ve daha sonra da onunla çatışmaya götürecek her türlü unsuru ortadan kaldırmalıdır. Böylece hasetçi,

¹⁰⁰ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen-u Tirmizî*, Dâru’l-Marife, Beyrût, 2002/1423, Kıyamet, 59.

¹⁰¹ İbn Kayyim, *Tefsîu’l-Mu’avvizeteyn*, 68.

¹⁰² Hac, 60.

¹⁰³ İbn Kayyim, *Tefsîu’l-Mu’avvizeteyn*, 69.

¹⁰⁴ Talak, 2-3.

¹⁰⁵ İbn Kayyim, *Tefsîu’l-Mu’avvizeteyn*, 69-70.

kendi kendisini yiyip tüketir bir duruma düşecektir. Çünkü haset duygusu bir ateş gibidir. Yakacak bir şey bulamadığında kendi sahibini yakar.¹⁰⁶

7.6. İhlâsla Allah'a yönelmek ve tam bir ihlâs ile O'na bağlanmak. Kişi kalbini ve düşünce dünyasını Yüce Allah'ın rızası ve muhabbeti ile doldurduğu zaman, kendisine buğz eden hasetçinin saldırgan tutum ve davranışlarından ve bunların sebep olduğu manevî kirlilerden ve psikolojik baskılardan da temizlemiş olacaktır. Nitekim Yüce Allah, insanların en büyük düşmanı olan İblis'e hitaben; *"Şüphesiz Benim o seçkin kullarım üzerinde Senin hiçbir nüfûzun yoktur, ancak senin peşine takılmış şaşkınlar ve günahkârlar başka!"*¹⁰⁷ buyurmuş, yine Yusuf (as) hakkında da; *"İşte böylece Biz fenalığı ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için burhanımızı gösterdik. Çünkü o, Bizim tam ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı"*¹⁰⁸ diyerek, Allah'a ihlâsla bağlanmanın, adeta her türlü düşmanın tasallutundan muhafaza eden sağlam bir kaleye sığınmakla eşdeğer olduğuna işaret etmiştir.¹⁰⁹

7.7. Hasetçinin kendisine musallat olmasını bir musibet olarak kabul etmek ve bu musibete sebep olabilecek günahlarından dolayı tövbe ve istiğfarda bulunmak. Nitekim işlenmiş günahlardan ötürü, birtakım musibet ve belalarla karşılaşmak mümkündür. Kişiye eziyet veren bir şeyin musallat olmasının, onun işlemiş olduğu bazı günahlarının cezası olabileceğine de dikkat çekilmiştir. Kişi o günahını bilebileceği gibi, zaman içinde unutmuş da olabilir. Dolayısıyla kendisine haset yönüyle musallat olan birisiyle karşılaştığında insanın tövbe ve istiğfar etmesi, bir çözüm olarak değerlendirilebilir. Nitekim pek çok şer ve kötülüğün kaynağında insanın hata, kusur ve günahlarının olduğu bilinmektedir. Bunlar bazen bilinçli bazen de farkında olmadan yapılmaktadır. Bu açıdan kişiye musallat olan bir hasetçinin tutum ve davranışlarının altında bizzat haset edilen kişinin de bir payı bulunabilir. *"Başınıza gelen herhangi bir musibet ellerinizle işlediklerinizden ötürüdür. O, yine de çoğunu affeder"*¹¹⁰ ve *"Bir musibete uğrayınca: Bu nereden? Dersiniz? De ki: O, kendi tarafımızdandır"*¹¹¹ ayetlerinde bu duruma dikkat çekilmektedir.¹¹²

7.8. İmkânlar ölçüsünde infak, ikram ve ihsanlarda bulunmak suretiyle hasetçilerin zararından korunmak. Bu tedbirin, belaların def edilmesinde ve hasetçinin kötülüğünden kurtulma noktasında büyük bir etkisinin olduğu ifade edilmiştir. Yaşanmış tecrübeler bunu ortaya koymaktadır. Öyle ki, iyilik ve ikramda bulunan kişilere, haset ve benzeri olumsuz kötülüklerin musallat olmadığı gözlemlenmiştir. İyilik ve ikram sahibi kişiler, adeta iyilik ve ihsanlarının koruma şemsiyesi altındadırlar. Yüce Allah, onların iyiliklerini, onlar için koruyucu bir kalkan ve sağlam bir kaleye çevirmiştir. Bu noktada şükrün de önemine vurgu yapılmıştır. Ehemmiyetine binaen şükür, başta hasetçinin hasedi olmak üzere, nimetin yok olmasına sebep olabilecek her türlü olumsuzluğa karşı nimeti koruyan bir muhafaza benzetilmiştir. Günahların da bir yönüyle küfrân-ı nimet (nankörlük) olması yönüyle, nimetin yok olmasına sebep olabileceği

¹⁰⁶ İbn Kayyım, *Tefsîu'l-Mu'avvizeteyn*, 70.

¹⁰⁷ Hicr, 42.

¹⁰⁸ Yusuf, 24.

¹⁰⁹ İbn Kayyım, *Tefsîu'l-Mu'avvizeteyn*, 71-72.

¹¹⁰ Şura, 30

¹¹¹ Al-i İmran, 165.

¹¹² İbn Kayyım, *Tefsîu'l-Mu'avvizeteyn*, 72-73.

söylenmiştir. Bu açıdan iyilik ve ikram sahibi kişiler için, “tasadduk, ikram ve şükür” gibi davranışlar, adeta onun muhafız ve askerleri gibi, hem onu hem de onun üzerindeki nimetleri, başta hasetçilerin hasedinden ve daha pek çok zararlardan korumaktadır.¹¹³

7.9. Hasetçilerin içindeki kötülük ateşini onlara iyilik ederek söndürmek. Fakat bu, gerçekleştirilmesi nefse en zor gelen işlerden birisidir. Bunu ancak Yüce Allah tarafından kendilerine “büyük bir rütbe” verilenler yapabilir. Hasetçinin şerri azdıkça, ona yapılan ikram ve ihsan da arttırılmalı, ona nasihat edilmeli ve ona şefkat edilmelidir. Böylesine nefse oldukça ağır gelen bir yöntemin, fayda sağlayıp sağlayamayacağına bazı tereddütler akla gelebilir. Ancak, “*İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel bir şekilde önle. O zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kişi, sanki candan bir dost olur*”¹¹⁴ ayeti, yapılan iyiliklerin kötülük sahibi kişileri “dostlara” dönüştüreceğini açıkça beyan etmektedir. Hz. Peygamber’in (sas) hayatı, bunun örnekleriyle doludur. Kavminin, onu dövüp kanlar içinde bıraktığı durumlarda bile onları affetmiş ve bununla da kalmayıp onlar için Yüce Allah’tan af dilemiştir.¹¹⁵

7.10. Maddî ve manevî imkânlarla sahip olan kişilerin israftan kaçınmak suretiyle, gösteriş, şatafat ve savurganlıktan uzak durmaları da önem arz etmektedir. Davranışlarını, başkalarının haset etmelerine sebep olmayacak şekilde ayarlamaları, haset duygularının olası tehlikelerine karşı alınabilecek bir tedbir olarak değerlendirilebilir.¹¹⁶

7.11. Hasedin kötülüğünden korunmanın bir yolu da sahip olunan nimet ve imkânlardan, “haset etmeleri muhtemel olan kişileri” haberdar etmemektir.¹¹⁷

7.12. Hasetçilerin şerrinden korunma noktasında alınabilecek tedbirlerden birisi de tasavvufî tevhîd anlayışıyla hareket ederek, olup biten her şeyi Yüce Allah’ın iradesine bağlayıp sadece O’nun koruyuculuğuna sığınmaktır. Tevhîd, Yüce Allah’ın en büyük kalesidir, kim oraya girerse güven ve emniyete girenlerden olur. Seleften bazıları “Kim Allah’tan korkarsa, her şey ondan korkar; kim de Allah’tan korkmazsa, her şeyden korkar” demişlerdir.¹¹⁸ “*Allah’ın insanlara göndereceği herhangi bir nimeti engelleyip tutacak güç bulunmaz. Onun vermediğini ise gönderecek kuvvet yoktur. O, öyle Aziz ve Hakimdir: mutlak galiptir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.*”¹¹⁹ “*Eğer Allah, sana bir zarar dokunduracak olursa, onu O’ndan başka giderecek yoktur. Ve eğer sana bir hayır dilerse, o zaman da O’nun hayrını engelleyebilecek kimse yoktur*”¹²⁰ ayetleri, her hususta olduğu gibi, iyi ve kötü durumlarla karşılaşma hususunda da Yüce Allah’ın mutlak iradesinin belirleyiciliğini açıkça ortaya koymaktadır.

7.13. Yüce Allah’ın nimet ve rızık paylaşımı noktasında tezahür eden, ancak herkes tarafından anlaşılması oldukça zor olan mutlak hikmetine teslimiyet. Özellikle haset hastalığına müptela olduğu bilinen kişilere, Yüce Allah’ın bu

¹¹³ İbn Kayyim, *Tefsîu'l-Mu'avvizeteyn*, 73.

¹¹⁴ Fussilet, 34.

¹¹⁵ İbn Kayyim, *Tefsîu'l-Mu'avvizeteyn*, 73-74.

¹¹⁶ Çağrıci, *Hased*, XVI, 378-380.

¹¹⁷ Kurtubî, *el-Câmi'*, V, 251-252.

¹¹⁸ İbn Kayyim, *Tefsîu'l-Mu'avvizeteyn*, 76.

¹¹⁹ Fâtır, 2.

¹²⁰ Yunus, 107.

yöndeki tasarrufunun muhtemel hikmetleri hatırlatılarak haset duygularının törpülenmesi bir nebze de olsa mümkündür diyebiliriz. “Şunu anlamadılar mı ki Allah dilediği kulunun nasibini bollaştırır, dilediğinin nasibini ise daraltır. Elbette bunda inanacak kimseler için alacak ibretler vardır”¹²¹ ayeti, Yüce Allah’ın rızık, nimet ve imkân verme noktasındaki tasarrufunun bazı hikmetler taşıdığını ve bundan ibret alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Alınması gereken ibretlerden birisi de bu dünya hayatının bir imtihan yeri olduğu ve insanların birbiriyle imtihan edildiği olgusudur. “Rabbinin rahmetini onlar mı taksim edip paylaşıyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında Biz taksim ettik; birbirlerine iş gördürmeleri için kimini kimine derecelerle üstün kıldık”¹²² ayeti, geçim hususunda, insanlar arasındaki farklılığın sebebini, “insanların birbirlerinin işlerini görmeleri” olarak nazara vermektedir. Buna göre, hiç kimse Yüce Allah’ın nimetlerinden, fazl ve ikramından tamamen mahrum edilmemiş, herkese belli bir alanda imkân verilmiştir. Bu noktada haset yerine, karşılıklı yardımlaşma ve paylaşma duyguları ikame edilmelidir. Haset hastalığına müptela olanların, bu yönde bilinçlendirilmesi bir tedbir olarak değerlendirilebilir.

7.14. Başta haset olmak üzere, kişiye ve topluma zarar verebilecek bütün kötü duyguların eğitilmesi de bir tedbir olarak düşünülebilir. Eğitimciler, din adamları ve aile büyükleri, her fırsatta haset duygusunun ne denli zararlı bir duygu olduğunu, bundan kurtulmanın gerekliliğini ve bu duygudan nasıl kurtulacağını yol ve yöntemlerini çocuklara, gençlere ve yetişkinlere anlatarak, haset duygusuna karşı gerek ferdi gerekse de içtimaî düzeyde bir bilinç oluşturulabilirler. Karakter eğitiminde ahlâkî açıdan olumlu eğilimlerin uyandırılması, olumsuzların ise bastırılması esas alınmalıdır. Cömertlik, özgecilik, yardımseverlik, uyandırılması gereken eğilimlerden. Buna karşılık, haset ve bencillik gibi eğilimler ise söndürülmesi lazım gelen eğilimlerdir. Ahlâk eğitiminde insanlara sadece, “hırs gösterme! kıskanç olma!” demek yeterli değildir. Bunun yerine, arzu ve eğilimlerin akışını ahlâken faydalı yönlere çevirmek hedef olarak seçilebilir.¹²³

7.15. Kur'an merkezli psikolojik danışmanlığa dönük müfredat ve programların geliştirilmesi de haset duygularının giderilmesine katkı sağlayabilir. Nitekim Kur'an, insandan temelde varoluşsal özünü yaşantıya geçirmesini istemektedir. Bunu yapmaya çalışan bireyin olumlu ve doğru bir yaşam süreci içerisinde olacağı belirtilmektedir. Varoluşsal olumsuz insan yönelimlerinin gerçekleşmesini önleyebilmek ve insanın ferdi ve içtimaî hayatında daha anlamlı bir hayatı yaşayabilmesini sağlayabilmek için, ona, bu dünya hayatının bir imtihan vesilesi olduğunu, olumlu davranışlar yapanların bu dünyadaki kazanımları yanında, ölümden sonraki hayatta da ödüllendirileceğini bildirmektedir.¹²⁴ İnsan şahsiyetindeki temel özellikleri en iyi bilen, onu Yaratan'dır. İnsanı nelerin, nasıl motive ettiğini en iyi O bilir. Aynı zamanda “eğitici” manasına da gelen “Rab” sıfatının sahibi olan Allah, en üst eğitici olarak, insan psikolojisini en iyi bilendir. Yüce Allah’ın kitabında ortaya koyduğu eğitim metodunun, yine bu kitabı

¹²¹ Zümer, 52.

¹²² Zuhruf, 32.

¹²³ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'a Göre Cimrilik -Sebepleri, Zararları ve Eğitimi*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, XI / 2, 2007, 336-337.

¹²⁴ Mustafa Doğan Karacoşkun, *Kur'an Bağlamında Olumsuz Davranışlara Psikolojik Yaklaşımlar*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, Cilt: IX / 1, 2005, 99.

gönderen tarafından yaratılmış olan insanın ruh yapısına en uygun yöntem olduğunda kuşku yoktur.¹²⁵

Sonuç

Başkasının elinde bulunan nimetlerin yok olmasını arzulamak şeklinde tezahür eden haset, diğer pek çok duyguda olduğu gibi, insanın tabiatında doğuştan var olan potansiyel bir duygudur. Bazı hârici etkenler, bu duygunun aktive olmasına ve açığa çıkmasına sebep olmaktadır. Mesela düşmanlık ve öfke, rekabet ve üstünlük sağlama hisleri, başkalarını kendi hizmetinde kullanma duygusu, kendini beğenme ('ucub), gayeyi elde edememe korkusu, belli bir alanda öncü ve otorite olma arzusu, kalıttan gelen kötü hasletler ve cehalet gibi faktörler bu duyguyu tetikleyen etkenlerin başında gelmektedir.

Bu ve benzeri faktörlerin etkisiyle açığa çıkan haset duygusu, kişiye ve duruma göre farklı derecelerde kendisini göstermektedir. Hasetçiler, bazen başkasının elindeki nimetlerin tamamen yok olmasını şiddetle arzu edebildikleri gibi, bazen de başkasının elindeki nimetlerin onun elinden çıkıp, kendisine gelmesini arzu edebilmektedir. Bazı durumlarda ise başkasının elindeki nimetlerin bizzat kendilerini değil de benzerlerine sahip olmayı, bunlara sahip olamadığı zaman ise o kişinin de kendisinden üstün bir seviyede olmaması için, bu nimetleri arzulanabilmektedirler.

Bu duygunun farklı şekillerdeki yansımalarına farklı isimler verilir. Haset, gıpta ve temenni olarak farklı isimlerle ifade edilen bu duygu halleri, esasında; "kişinin, başkasında bulunan ve Yüce Allah tarafından bahşedilmiş olan nimetlere karşı, iç âleminde yaşamış olduğu farklı duygu dalgalanmalarıdır." Kişi, bazen kendi iç âleminde cereyan eden bu duygu dalgalarını kontrol edememektedir. Bu duygu bazen kırıcı bir söz, bazen gizli bir hile ve tuzak, bazen tartışma, kavga ve nihayetinde yaralama ve hatta cinayetlere dâhi varan mücadelelere sebep olabilmektedir. Bu duygunun, muhtemel zararlı neticelerinden korunmak noktasında, bazı tedbirlere dikkat çekilmiştir. Hasetçinin şer ve kötülüğünden Yüce Allah'a sığınmak, sabırlı olup onlarla çatışmaktan sakınmak, Yüce Allah'a tevekkül etmek ve tam bir ihlâs ile O'na bağlanmak. Keza hasetçilerin kendisine musallat olmasına sebep olan günahlarından tövbe etmek, imkânlar ölçüsünde infak ve ikramda bulunmak, sahip olunan imkânlardan "haset etmeleri muhtemel olan kişileri" haberdar etmemek gibi hususlar, bu tedbirlerden bazılarıdır.

Müslümana yakışan en güzel tavır, sıradan kulların elindeki sınırlı imkânlarla duygu dünyasını meşgul etmek yerine, zihnini meşgul eden bu nimetleri, esas sahibi olan Allah'tan istemek olmalıdır. Müslüman, başkalarının elinde bulunan nimetlere haset ederek duygu dünyasını kirletmez. O, yerlerin ve göklerin bütün hazinelerinin sahibi olan Yüce Allah'ın tasarruflarının hikmetleri üzerinde tefekkür ederek gönül dünyasını imar eder.

Kaynakça

ABDULBÂKÎ, Muhammed Fûâd, *Mu'cemu'l -Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, 1364/1945.

¹²⁵ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'ın Psikolojik Tefsiri*, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bahar, 2011/2 (1), s. 20.

AYDIN, Hayati, *İd, Ego ve Süper Ego Bağlamında Bilimsel Verilerin Kur'an'ın İlgili Kavramlarıyla Karşılaştırılması*, Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 18, 2003, ss. 115-130.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Dâru İbn Hazm, Kâhire, 2008/1429.

CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1404/1984.

ÇAĞRICI, Mustafa, *Hased*, DİA, TDVY, İstanbul, 1997, ss. 378-380.

ÇETİN, Musa, *Hadisler Bağlamında Şiddet Olgusu*, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 17, Sayı 2, 2015, ss. 371-400.

GAZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, Endonezya, tsz.

İBN HACER, el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Mârife, Beyrut, 1379.

İBN KAYYIM, Muhammed İbn Ebî Bekr İbn Eyyûb el-Cevziyye, *Tefsîru'l-Mu'avvizeteyn*, Dâru'l-Hadîs, ysz., 1989.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd, *Sünen-u İbn Mâce*, Dâru'l-Marife, Beyrût, 1998/1419.

İSFEHÂNÎ, er-Râğîb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, Mektebetu Mustafâ el-Bâzî, ysz., tsz.

KARACOŞKUN, Mustafa Doğan, *Kur'an Bağlamında Olumsuz Davranışlara Psikolojik Yaklaşımlar*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, Cilt: IX / 1, 2005, ss. 87-100.

KASAPOĞLU, Abdurrahman, *Kur'an'a Göre Cimrilik -Sebepleri, Zararları ve Eğitimi*, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas, XI / 2, 2007, ss. 329-364.

___ *Kur'an'ın Psikolojik Tefsiri*, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bahar, 2011/2 (1), ss. 1-47.

KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru 'Âlemi'l-Kutub, Riyâd, 1423/2003.

MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc, *Sahîhu'l-Müslim*, Dâru İbn Hazm, Kâhire, 2008/1429.

NESÂÎ, Ahmed b. Şu'ayb b. Ali, *Sünen-u Nesâî*, Dâru'l-Marife, Beyrût, 2007/1408.

RÂZÎ, Ebû Abdillâh Ebu'l-Fadl Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1401/1981.

SAMUK, Fevzi, *Kur'an ve Psikiyatri*, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 34, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-II, İstanbul, 2001, ss. 277-290.

SERDAROĞLU, Ahmet, *Hased ve Gibta (Çekememezlik ve İmrenmek)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, 2. Cilt, 11. Sayı, 1963, ss. 14-20.

TEHÂNEVÎ, Muhammed Ali, *Keşşâfu Istilahâti'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, Mektebetu Lübnân, Beyrût, 1996.

TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünen-u Tirmizî*, Dâru'l-Marife, Beyrût, 2002/1423.

ZEBÎDÎ, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, *Tâcu'l-Arûs*, Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt, Kuveyt, 1375/1965.

ZEMAŞSERÎ, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, *Esâsu'l-Belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1419/1998.